

ناکفته‌هایی از ترجمه فیلم در گفتگویی با دکتر دیاز

مصاحبه و ترجمه از: فاطمه چارازاده

دانش آموخته کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی - دانشگاه تربیت معلم

دکтор خورخه دیاز سینتاس (Jorje Diaz-Cintas) استاد دانشگاه امپریال کالج لندن در رشته مطالعات ترجمه و به طور اخص ترجمه دیداری-شنیداری است. او همچنین در زمینه ترجمه فیلم کتاب و مقالات بسیاری به رشته تحریر درآورده است. دکتر دیاز سینتاس به زبانهای اسپانیولی، انگلیسی و فرانسه آشنایی کامل دارد و مقالات و کتابهای خود را به این زبانها تألیف کرده است. او همچنین چندین فرهنگ دو زبانه (اسپانیولی-فرانسه، اسپانیولی-انگلیسی) منتشر کرده و سردبیر مجله تخصصی ترجمه^۱ می‌باشد. این مصاحبه از طریق اینترنت و در تاریخ ۲۵ فوریه، ۲۰۰۸ صورت پذیرفته.

برای کسب اطلاعات بیشتر در مورد دکتر دیاز سینتاس می‌توانید به این نشانی مراجعه کنید:

www.imperial.ac.uk/people/j.diaz-cintas

مقدمه

همان‌گونه که خانم مهرناز صمیمی در مقاله‌ای با عنوان «کلام ما بر زبان‌های دیگران»^۲ به کاستیهای ترجمه فیلم پرداخته و متذکر شده‌اند که تاکنون مقوله ترجمه فیلم به ذیله اغماض نگریسته شده است، بر اهل فن نیز پوشیده نیست که قدمت پنجاه ساله ترجمه فیلم در ایران تلاشی بیش و پیش از این را می‌طلبیده است. متأسفانه تاکنون مطلب جامعی در زمینه ترجمه فیلم چاب نشده و منبع قابل اعتمادی در دسترس علاقه‌مندان به این موضوع وجود ندارد. ترجمه فیلم در هیچ رشته و گرایشی، چه رشته سینما و چه رشته زبانهای خارجی، تدریس نمی‌شود. تباراین هر چه در عرصه ترجمه فیلم به بازار عرضه می‌شود از دو حالت خارج نیست: یا ترجمه‌ها توسط مترجمان فیلم که عموماً ترجمه را به صورت تجربی فراگرفته‌اند انجام می‌شود یا مترجمان تازه‌کار و بعض‌اً افرادی با توانایی پایین علمی مبادرت به ترجمه فیلم نموده‌اند که در هر دو صورت علاوه بر علمی نبودن مبنای کار، ایرادات فراوانی هم بر آنها وارد است. توجه به موارد فوق نگارنده را بر آن داشت تا در قدم اول به صورت علمی و با

¹ Translation

² ماهنامه فیلم، شماره ۲۲۷، ص ۸-۱۰

مراجعه به مرجعی قابل اعتماد که سالها در این زمینه تحقیق و تدریس نموده است، اطلاعاتی در کم و کیف و چند و چون ترجمه فیلم به دست آورده است.

در آغاز تقاضا می‌کنم تعریفی کوتاه و در عین حال جامع و مانع از ترجمه فیلم (یا به عبارتی ترجمه دیداری-شنیداری) ارائه دهید؟

ترجمه فیلم پدیده‌ای نوظهور در مطالعات ترجمه است که در برگیرنده «فرآیند ترجمه» در رسانه‌های دیداری-شنیداری است. لفظ ترجمه فیلم، واژه‌ای عام است و به ترجمه کلیه تولیدات دیداری-شنیداری که در آنها صورت کلامی با دیگر عناصر رسانه‌ای همراه می‌شوند اطلاق می‌گردد. در مواردی چون آوازها و برنامه‌های رادیویی، پیام صرفًا به صورت شنیداری متنقل می‌شود. در موارد دیگری مانند تصاویر فکاهی بدون کلام (نوشتار) که عموماً در مجلات چاپ می‌شوند و یا تبلیغات بدون کلام و موارد مشابه، صرفًا بعد دیداری مدنظر است و کلام در کار نیست. در تولیدات دیگر دیداری-شنیداری مانند فیلمهای سینمایی، داستانی، مستند و سریالها از هر دو بعد انتقال پیام استفاده می‌شود. زمانی ما از اصطلاح ترجمه فیلم استفاده می‌کنیم که تصویر و صدا و کلام هم‌زمان، موازی هم قرار بگیرند. این همزمانی چندگانه (تصویر، صدا و کلام) از مانع و محدودیتهای ترجمه فیلم به شمار می‌آید. برخی از انواع ترجمه که به عنوان زیر مجموعه ترجمه فیلم از آنها یاد می‌شود عبارتند از دوبله، صدا روی تصویر، زیرنویس، میان‌نویس، زیرنویس برای ناشنوايان و کم شنوايان و توصیف شنیداري برای ناپيشيان.

چرا على رغم اهمیت ترجمه دیداری-شنیداری، خصوصاً ترجمه فیلم، در دنیا امروز این نوع ترجمه هنوز در حاشیه است؟

معتقدم دلایل زیادی سبب در حاشیه بودن و تا حدودی در حاشیه ماندن این نوع ترجمه بوده است. برخی از دلایل عبارتند از:

- ترجمه فیلم تا حد زیادی وابسته به تکنیک و فناوری است و همین مسئله باعث شده بسیاری از اساتید به جهت پیچیدگی آن تمایلی برای ورود به این حوزه نداشته باشد.
- فناوری به سرعت در حال تغییر و توسعه است و باز هم بسیاری از اساتید تمایلی به همراهی و همگامی با این تغییرات سریع و صرف وقت برای به روز شدن ندارند.
- وابستگی این رشته و این نوع ترجمه به فتاوری و گران بودن آن سبب شده تا بسیاری از دانشگاهها توانایی مالی دایر کردن این دوره‌ها را نداشته باشند. به عنوان مثال نرم‌افزارهای زیرنویسی حرفه‌ای بسیار گران هستند.
- مطالعات ترجمه از دیرباز بیشتر به انواع ترجمه مکتوب (خصوصاً ترجمه ادبی) توجه نشان داده و همین امر سبب به حاشیه رانده شدن انواع دیگر ترجمه از جمله ترجمه شفاهی و ترجمه فیلم بوده است.
- و نهایتاً، اساتید چه از نظر تئوری و چه عملی برای تدریس این رشته آموزش نمی‌بینند و از آمادگی لازم برخوردار نیستند.

به نظر شما کدام نظریه در مبحث ترجمه فیلم تأثیرگذار و کارساز بوده است؟

با توجه به جوان بودن این نوع ترجمه، هنوز از دیدگاه نظریه‌های مختلف ترجمه به آن پرداخته نشده، اگرچه نظریه‌هایی مانند «نظریه نظامگان»^۱ و «مطالعه توصیفی ترجمه»^۲ بسیار تأثیرگذار بوده‌اند. تأثیر مکتب مطالعات توصیفی بر حوزه ترجمه فیلم مربوط می‌شود به همزمانی پاگرفتن ترجمه فیلم (سالهای ۱۹۹۰_۱۹۸۰) و تأثیر گستردۀ این مکتب بر تمامی حوزه‌های ترجمه، در حال حاضر بسیاری از پایان‌نامه‌های دکترا با محوریت ترجمه فیلم و با تأکید بر مباحثی چون هنجره‌ها^۳ یا نظریه نظامگان نوشته می‌شوند.

¹ Polysystem theory

² Descriptive translation studies

³ Norm

چرا برخلاف نیاز روز افزون به ترجمه تولیدات دیداری - شنیداری در هیج دانشگاهی دوره تخصصی یا گرایشی به نام ترجمه فیلم وجود ندارد؟

البته الان دیگر اینطور نیست که شما می فرمایید، حداقل در اروپا شاهد هستیم که بسیاری از دانشگاهها متوجه اهمیت ترجمه فیلم شده‌اند و در برخی از آنها دوره‌های عالی تربیت مترجم دایر گردیده است. به عنوان مثال در انگلستان در دانشگاه‌های ذیل دوره‌های ترجمه فیلم برقرار می‌باشد:

– دانشگاه رهمپتون

www.roehampton.ac.uk/pg/avt

– دانشگاه لیدز

www.smic.leeds.ac.uk/cts/cts_content/ma_programmes/masts.asp

– دانشگاه شفیلد

www.shef.ac.uk/mltc/courses/pg/subtitling

– دانشگاه منچستر

www.art.man.ac.uk/SML/ctis/MA

– دانشگاه ساری

www.surrey.ac.uk/postgraduate/arts/taught/audiovisual.htm

همچنین در کشورهای اسپانیا، فرانسه و ایتالیا دوره‌های تخصصی ترجمه فیلم به شرح زیر برگزار می‌گردد:

– دانشگاه آتونوما، بارسلون، اسپانیا

www.fti.uab.es/audiovisual

– دانشگاه مجازی آتونوما، بارسلون، اسپانیا

www.fti.uab.es/onptav/indexcast.htm

– دانشگاه بولونیا، فورلی، ایتالیا

<http://masterst2008.sitlec.unibo.it/info.htm>

– اطلاعات مربوط به دوره تخصصی ترجمه فیلم در فرانسه

<http://membres.lycos.fr/yanonline/filières.html>

چه روشهای را می‌توان به عنوان بهترین روش تدریس ترجمه فیلم در نظر گرفت؟
فکر نمی‌کنم بشود از یک روش خاص برای تدریس ترجمه فیلم استفاده کرد. در حقیقت، معتقدم ترجمه فیلم دارای ویژگی چند رشته‌ای است و کسانی که علاقه‌مند به گذراندن دوره‌های آن هستند و می‌خواهند در آینده ترجمه فیلم انجام دهند می‌بایست با علوم مختلفی چون سینما، ارتباطات، مطالعات ترجمه و زبان‌شناسی آشناشی کافی داشته باشند.

آیا ترجمه فیلم مشمول قانون کپی رایت (حقوق معنوی اثر) است؟ اگر جواب شما مثبت است، پس چرا شرکتهای تولیدکننده، فیلمها را زیرنویس شده وارد بازار نمی‌کنند؟ بسیاری از فیلمهایی که در ایران به دست ما می‌رسد در دبی زیرنویس می‌شوند و اغلب پر از اشتباه هستند!

فیلم هم کتاب مشمول قانون حقوق معنوی اثر است. مسئله این است که شرکتهای تولیدکننده فیلم حقوق معنوی ترجمه فیلم را به شرکتها و مؤسسات ترجمه فیلم که بعضاً در کشورهای دیگر هستند، واگذار می‌کنند؛ مخصوصاً در زمینه زیرنویسی، شرکتهای چند ملیتی ای هستند که شعبات اصلی آنها در شهرهای لندن و لس‌آنجلس و شعبات فرعی و اقماری آنها در دیگر نقاط دنیا قرار دارند. به همین دلیل گاهی اوقات یک فیلم دو یا چند بار ترجمه یا زیرنویس می‌شود. به عنوان مثال در حالی که بسیاری از فیلمهای موفق آمریکایی در داخل آمریکا یا انگلستان به زبانهای ایتالیایی و عربی زیرنویس شده‌اند، باز در داخل ایتالیا یا مصر به عربی یا ایتالیایی زیرنویس شده و برای نمایش در سینما یا تلویزیون عرضه می‌شوند. بنابر این، ملاحظه

می‌کنید که بعضی فیلمها چند بار زیرنویسی می‌شوند، در مورد فیلمهایی که در ایران توزیع می‌شوند مطمئن نیستم که آیا این فیلمها در دبی زیرنویسی می‌شوند، اگر این طور باشد، ممکن است توسط شعبات شرکت‌های اصلی که مستولیت زیرنویسی و توزیع فیلمها را در خاورمیانه به عهده دارند صورت گرفته باشد.
به نظر شما چالشهای ترجمه فیلم کدام‌ها هستند؟ می‌گوییم چالشها، چرا که گاهی مواردی پیش می‌آید که مترجم واقعاً با مشکل رویه رو می‌شود؟

اصلی‌ترین دلیل چالشهایی که مترجم فیلم با آنها رویه رو می‌شود این است که ارتباط تنگانگی بین آنچه گفته می‌شود و آنچه تماشاگر می‌بیند وجود دارد. اجزاوه دهید با یک مثال ساده این مسئله را توضیح بدهم، اگر در گفتگوی فیلمی شخصی بگوید «شکالی دارد اگر در را باز کنم؟» دیگری سرش را به علامت نفی تکان دهد و بگوید «نه» و آن شخص در را باز کرد، این حالت خاص تأیید با «نه» گفتن می‌باشد که ترجمه نمود پیدا کند. حال اگر همین عبارت در زبان مقصد (مثل آسپانیولی) این طور ترجمه شود که «می‌شود در را باز کنم؟» یا «می‌توانم در را باز کنم؟» «جوابش مسلماً می‌شود «بله». در اینجا ترجمه از نظر معنایی درست است اما با تصویر همخوانی ندارد! پس این می‌شود یک مثال از چالشهای ترجمه فیلم، گاهی ترجمه برخی فیلمها و کلیپ‌ها تقریباً ناممکن می‌شود به عنوان مثال در آنیمیشنی با نام *Symphony in slang* به کارگردانی تکس اوری (۱۹۵۱) تقریباً کل داستان بر مبنای طنز موقعیت و برداشت‌های لفظی عبارات می‌باشد، مثلًا در جایی گفته می‌شود «بیرون باران شدیدی از سگ و گربه می‌آید!»^۱ و در تصویر از آسمان سگ و گربه می‌افتد پایین! برای مشاهده این کلیپ می‌توانید به سایتهاز زیر مراجعه کنید:

www.youtube.com/watch?v=invMNZ8leLl

www.metacafe.com/watch/513494/silly_symphony_symphony_in_slang

ترجمه چنین مواردی برای مخاطبانی که با فرهنگ مبدأ (جایی که فیلم در آنجا ساخته شده) آشنا ندارند تقریباً ناممکن است؛ بنابراین ترجمه طنز یکی دیگر از مشکلات و دردرس‌های پیش روی مترجم است، چرا که لطیفه‌ها و بازی کلمات مستقیماً به بافت بروز زبانی^۲ و موقعیتی که در آن اتفاق می‌افتد وابسته هستند، از دیگر موارد چالش برانگیز می‌شود به موارد فرهنگ ویژه‌ای (نام فروشگاه، اسمی افراد خاص و مشهور و غذاهای خاص یک فرهنگ) اشاره کرد که برای مخاطب مقصد (خارجی) ناآشنا هستند، ممکن است جستجو برای یافتن معادل مناسب برای چنین مواردی تجربه‌ای جدید برای آشنا نی با ملل و فرهنگ‌های دیگر باشد، اما در عین حال یافتن براین‌هاد (معادل) مناسب برای مترجم مشکل‌آفرین و چالش برانگیز است.

همان طور که می‌دانید معمولاً فیلمها را به دو روش ترجمه می‌کنند: یکی با استفاده از متن دیوالگ‌ها و دیگری به روش تماشای فیلم، به نظر شما کدام‌ها و دیگری به

بدون شک بهترین روش ترجمه فیلم و انواع تولیدات دیداری – شنیداری از طریق تماشای آن است. نسخه کتبی گفتگوها برای ارائه ترجمه‌ای قابل قبول کافی نیست و مترجمان می‌باشد به نسخه دیداری – شنیداری فیلم هم دسترسی داشته باشند، از همه مهمنتر، توجه به کیفیت ترجمه‌های است. اخیراً متوجه افت استانداردهای کیفی ترجمه فیلم شده‌ام و معتقدم که همگی ما می‌باشد در جهت بالا بردن و حفظ استانداردهای کیفی تلاش کسیم.

آیا مترجم فیلم باید دارای ویژگی‌های خاصی باشد؟ یا هر فردی که به دو زبان مبدأ و مقصد فیلم آشنا نی باشته باشد می‌تواند بالقوه ترجمه خوبی باشد؟

کاملاً واضح است که برای مترجم خوب بودن در هر حوزه‌ای اعم از ترجمه ادبی، هنری، رسانه‌ای، حقوقی، فنی و دیگر متون، صرفاً تسلط بر دو زبان کافی نیست و حتی به جرئت می‌توانم بگویم که حتی شناخت هر دو فرهنگ هم کافی نیست. ترجمه حرفه‌ای است که نیاز به دانش و آموختن روشهای خاص ترجمه متون مختلف دارد، پس از سالها مطالعه و تدریس در حوزه

۱. به این معنی اصطلاحی که باران شدیدی می‌بارد! ترجمه تحتلفظی

2.context
3.culture-specific

ترجمه فیلم و زیر شاخه‌های آن معتقدم که در درجه اول مترجم فیلم بالقوه یک مترجم است و با مترجمان حوزه‌های دیگر تفاوت چندانی ندارد، فردی که علاوه‌نمود به ترجمه فیلم است می‌باشد تجربه انواع دیگر ترجمه را نیز داشته باشد. در کل مترجمان فیلم می‌باشد آشنایی و علاقه به کار در سطوح مختلف زبانی (محاوره، عامانه، رسمی و انواع دیگر) را داشته باشند. گفتگوها می‌باشد همان‌گونه باز تولید و ترجمه شوند که گویی از زبان شخصیت اصلی گفته می‌شوند. به طور اخص در زمینه زیرنویسی انتظار من این است که مترجمان کاملاً با تکنیک‌های زیرنویسی و برنامه‌های کامپیوتری زیرنویسی آشنا بوده و علاقه و اشتیاق به یادگیری و سازگاری با این برنامه‌ها را داشته باشند. همچنین مترجمان فیلم می‌باشد تا حدودی با فیلم، دیالوگ‌نویسی و صنعت سینما آشنایی داشته باشند.

مترجم تا چه حد می‌تواند در ترجمه فیلم تغییر ایجاد کند یا به تعبیری آن را دست کاری کند؟

وقتی فیلمی ترجمه می‌شود (مخصوصاً وقتی زیرنویسی می‌شود) به سختی می‌توان تغییرات ایجاد کرد که از دید تماشاگر پنهان بماند. مخصوصاً وقتی زبان اصلی فیلم به انگلیسی باشد کار سخت‌تر هم می‌شود، چون معمولاً افراد تا حدی انگلیسی می‌دانند و خیلی سریع متوجه این تغییرات می‌شوند، در دوبله که معمولاً گفتار ترجمه را جایگزین گفتار اصلی می‌کنند و تماشاگر به اصل گفتگوها دسترسی ندارد می‌توان تغییراتی اعمال کرد؛ البته تا زمانی که طول جمله‌های گفته شده توسط دوبلور با حرکت لبهای^۱ بازیگر یا بازیگران فیلم همانگی داشته باشد مجاز به تغییر هستیم، نوع دیگر تغییر، حذف و سانسور صحنه‌هایی از فیلم است که توسط مترجمان صورت نمی‌گیرد، این تغییرات معمولاً توسط وزارت فرهنگ کشورها و بر اساس اصول ممیزی جاری در هر کشور انجام می‌ذیرد. در زمان دیکتاتوری فرانکو (1939–1957) در اسپانیا دوبله بسیاری از فیلم‌ها از جمله کازابلانکا و موگامبو دستخوش تغییر و سانسور شد که بیشتر به دلایل سیاسی آن زمان بود.

ممولاً برای تمام علوم و زیرشاخه‌های آنها فرهنگ‌های مختص مترجمان آن رشته‌ها تدوین شده‌است، اما در حوزه ترجمه فیلم فرهنگی به نام فرهنگ ترجمه فیلم نداریم، دلیل این فقدان چیست؟ در هر حال حاضر به کمک اینترنت بسیاری از مشکلات و کاستی‌ها در حال برطرف شدن است، اگر چه می‌پذیرم که سرعت توسعه در این حوزه در مقایسه با دیگر حوزه‌های ترجمه نسبتاً کند بوده است. بسته به اینکه مترجم با چه زبانهایی سرو کار دارد می‌توان فرهنگ‌هایی را در اینترنت جستجو کرد، از میان فرهنگ‌های تک زبانه (خصوصاً انگلیسی) بهترین فرهنگ را می‌توان در اینجا یافت:

http://homepage.newschool.edu/~schlemoj/film_courses/glossary_of_film_terms
www.imdb.com/Glossary

فرهنگ‌های مفید به زبان اسپانیولی:

http://home.snafu.de/ohei/ofd/moviedict_s.html

و اما اگر مترجمی به فرهنگی نیاز داشته باشد که در برگیرنده ترجمه گفتگوهای فیلم باشد می‌تواند به فرهنگ اینترنتی Urban که شامل جدیدترین مدخلهای اصطلاحات کوچه بازاری و محاوره‌ای استفاده شده در فیلمهای مراجعت کند:
www.urbandictionary.com

¹ lip synchronization

به عنوان آخرین سوال پیش‌بینی شما برای تحولات و پیشرفت‌های آتی (چه در تئوری و چه در عمل) در زمینه ترجمه فیلم چیست؟

امروزه ترجمه فیلم به نوعی در همه جوامع باب شده و به جهت ارتباط ذاتی آن با فناوری و حضور همه جانبه تولیدات دیداری-شندباری در جوامع، پیش‌بینی می‌شود آینده خوبی در انتظار ترجمه فیلم باشد. بدون شک این گونه از ترجمه در سالهای آتی تغییر و تحولات زیادی خواهد داشت. درست است که نمی‌بایست پیشرفت‌های این حوزه را نادیده بگیریم اما باید از نظر علمی آمادگی لازم را برای رویارویی با چالش‌های پیش روی متجمان داشته باشیم. در مورد پیشرفت‌های نظری به آینده این حوزه بسیار خوش‌بین هستم. ترجمه فیلم از پویاترین، جالب‌ترین و پیچیده‌ترین گونه‌های ترجمه به شمار می‌آید که امروزه بسیاری از محققان و دانشجویان جوان را جلب و جذب کرده است و همین امر از آینده خوب این رشته خبر می‌دهد. ترجمه فیلم تجربه توسعه و تبدیل شدن به رشته تحصیلی را از سر گذرانده و پیامد تحولات آن به وجود آمدن انجمن‌هایی چون: ESIST (www.esist.org) شندباری بوده است.

کنفرانس‌هایی در سال جاری برگزار خواهند شد:

— ترجمه فیلم و رویکردهای بین رشته‌ای

مون‌پولیه فرانسه _ ۲۱، ۱۹ ژوئن ۲۰۰۸

http://recherche.univ-montp3.fr/traduction_audiovisuelle

— زبان و رسانه

برلین، آلمان، ۳۱ - ۲۹ اکتبر ۲۰۰۸

www.languages-media.com

از نظر عملی (کمی) ترجمه فیلم از موقعیت قابل قبولی برخوردار است. با اختراع دی وی دی، زیرنویسی و دوبله چندین برابر رشد داشته است. همه روزه تعداد روزافزونی برنامه و تولیدات دیداری-شندباری تولید و به بازارهای جهانی عرضه می‌شود. اینترنت هم می‌تواند زمینه رشد این نوع ترجمه را فراهم کند، چرا که بسیاری از شرکتها پیامهای تبلیغاتی یا حتی خود تولیدات دیداری-شندباری را از طریق اینترنت ارائه می‌کنند. موادی که به نظر من می‌بایست بیشتر مدد نظر قرار گیرند استاندارد و کیفیت ترجمه است. همان‌طور که قبل ام گفتم تاکنون در این دو مورد غفلت شده است. سرعت زیاد تولید فیلم و نیاز به ترجمه سریع آنها باعث افت کیفیت ترجمه‌ها مخصوصاً زیرنویسی شده است. صاحب‌نظران این رشته با ایجاد تشکلهایی چون انجمن زیرنویسی:

www.subtitlers.org.uk

و انجمن مترجمان تولیدات دیداری-شندباری

www.navio.no/avt

در صدد رفع مشکلات و موانع هستند. من نیز امیدوارم چشم‌انداز روشی در انتظار این نوع ترجمه باشد.

بسیار از شما ممنون و سپاسگزارم که در این مصاحبه شرکت کردید.

من نیز از دعوت شما برای مصاحبه و توجهتان به این مقوله تشکر می‌کنم.

درباره ترجمه

کاهنامه علمی، فرهنگی، خبری

سال سوم، شماره ۵، پاییز و زمستان ۸۶

به همت دانشجویان و فارغ التحصیلان
کارشناسی ارشد مترجمی زبان انگلیسی
دانشگاه آزاد اسلامی - واحد علوم و تحقیقات

مقالات

مقدمه مترجم
تاریخچه ترجمه آثار شکسپیر در ادبیات فارسی
خطاهای مترجم
و...

کتاب‌نامه ترجمه و...

مصاحبه با استادان ترجمه

این شماره: هوشنگ توانگر

کنمکه‌ها و ناکنمکه‌های ترجمه

